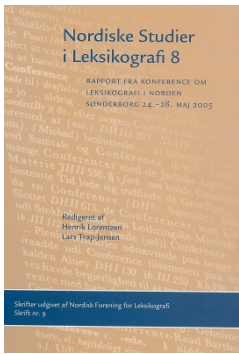

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Ømålsordbogen og mejetærskergenerationen	
Forfatter:	Asgerd Gudiksen	
Kilde:	Nordiska Studier i Leksikografi 8, 2006, s. 151-162 Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ømålsordbogen og mejetærskergenerationen

Ømålsordbogen and the Combine Harvester Generation. The topic of this paper is the description of neologisms in a Danish dialect dictionary, Ømålsordbogen (The Dictionary of the Insular Dialects). Ømålsordbogen covers the period from 1750-1945 with 1850-1920 as its core period. The description of the neologisms in the dictionary, especially those reflecting agricultural developments in the late 19th and early 20th century, has become more thorough than originally planned regarding both definitions, encyclopaedic information and selection of entries. This growing interest in the later part of the period covered by the dictionary could be explained by the fact that this period has now become historical whereas in the 1920's, when the project began, these newer phenomena were contemporary to the editors and considered to be of less interest – or simply left unnoticed.

1. Indledning

I august 2004 var jeg sammen med to af de andre redaktører ved Ømålsordbogen på en ekskursion til Vestfyn, til en af ordbogens kontakter, landmanden Børge Jensen. Han havde nemlig stillet os i udsigt at vi kunne komme til at prøve at høste med *selvbinder* (eller *binder*, som man ofte sagde i det daglige). Jeg bruger datid, for selvbinderne blev afløst af mejetærskerne i 1960'erne. Selvbinderen er en forholdsvis kompliceret indretning der både skærer kornet af og binder det i neg, og den tilhører den nyere tids mekaniserede landbrug. Binderen begyndte dog allerede at blive udbredt i 1920'erne, og hermed hører den med til den periode som Ømålsordbogen beskriver. Jeg er ret sikker på at vi, når vi skal til at redigere *selvbinder*, vil være glade for at vi har oplevet hvordan sådan én fungerer. Sådan noget er det svært at læse sig til. Hvad der yderligere gjorde vores ekskursion nyttig, var at Børge Jensen ikke kun interesserer sig for landbrugshistorie og ældre landbrugsmaskiner, men også for dialekter, så vi fik også oplysninger om hvad de enkelte dele af selvbinderen kaldtes, oplysninger der er dårligt belagt i vores samlinger.

Da man for alvor begyndte at samle ind til Ømålsordbogen omkring 1930, var selvbinder og hele den landbrugskultur selvbinderen repræsenterer, nutid. Den forekom selvfølgelig og relativt uinteressant for redaktørerne. Interessen samlede sig i stedet om livet som det udfoldede sig i selvforsyningsens tid, hvor mændene mejede med mejetøj, og kvinderne bandt op i deres hvide forklæder. For os nuværende redaktører, der lever i mejetærskertiden, er 1920'erne derimod historie, og hermed helt anderledes interessant.

2. Ordbogens tid

Ømålsordbogen beskriver dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster og Fyn med omliggende øer (som det også fremgår af ordbogens fulde titel, jf. litteraturlisten). Den omfatter en periode på ca. 200 år fra omkring 1750 til omkring 2. verdenskrig med tyngdepunkt i perioden 1850-1920. Afgrænsningen 1850 er betinget af kildemæssige omstændigheder. De oplysninger der findes om dialekterne før 1850, er få og tilfældige, og optegnelserne rummer ydermere stort set kun særdialektale ord. Grænsen omkring 2. verdenskrig er derimod betinget af ændringer i omverdenen, nemlig den mekaniseringsbølge i landbruget der introduceres med at traktoren bliver almindelig.

Men også inden for ordbogens hovedperiode sker der store forandringer. Landbruget omlægges fra overvejende at være baseret på korndyrkning til overvejende at være baseret på animalsk produktion af slagtesvin og mælk. Andelsbevægelsen vinder frem, og der kommer andelsmejerier næsten i hvert sogn til at behandle al den mælk som omlægningen af landbruget fører med sig. Der kommer nye arbejdsbesparende redskaber til og nye afgrøder med *sukkerroerne* som den mest betydningsfulde. Ofte tænker man på mekaniseringen af landbruget som noget der hører 1900-tallet til, men allerede i anden halvdel af 1800-tallet får man fx *hesteriven* og *rensemaskinen*, og inden døre får man *komfuret* og *kødhakmaskinen*. Og alle disse forandringer afspejles i ordforrådet – og i Ømålsordbogen. Materialet til sådanne ord er imidlertid ofte sparsomt fordi man som sagt fokuserede på tiden før moderniseringen af landbruget ved materialeindsamlingen.

3. Materialeindsamling

Allerede da jeg redigerede mit første ord, verbet *hakke*, blev jeg opmærksom på den skævhed der var ved den oprindelige materialeindsamling.

Verbet *hakke* har flere landbrugsfaglige betydninger, bl.a. bruges det i forbindelsen *hakke roer* i betydningen ‘udtynde og luge roer med et hakkejern’. Materialet på *hakke roer* bestod imidlertid med et par undtagelser udelukkende af udskrifter fra båndoptagelser og fra besvarelser fra en spørgeliste udsendt i 1969. Uden denne supplerings havde det ikke været muligt at redigere udtrykket. Og det samme gælder den øvrige roedyrkningsterminologi. Eftersom roedyrkingen blev indført før 1900, er det helt klart en forsømmelse at roedyrking ikke kom med i første omgang. Og optegnerne kunne bare have spurgt, for alle – eller så godt som alle – meddelere havde været med i roerne og ville have kunnet fortælle udførligt om emnet.

Men det er på den anden side også forståeligt at man især var optaget af det ældre lag. Det var nemlig på et relativt sent tidspunkt at man begyndte at optegne systematisk på Øerne. Ganske vist oprettede man allerede i 1908 Udvalg for Folkemaal, der fik som hovedopgave at udarbejde en ordbog over ømålene. På det tidspunkt var jysk og bornholmsk nemlig til en vis grad dækket ind med Espersens bornholmske

ordbog (Espersen 1908) og Feilbergs jyske (Feilberg 1886-1914), så nu var det afgjort ømålene der stod for tur. Men så kom 1. verdenskrig, og det blev først i slutningen af 20'erne at arbejdet reelt kom i gang. Nu hastede det hvis man skulle nå at "dokumentere det Kulturtrin, som det 19. Aarhundredes Dialekter er sprogligt Udtryk for", som Poul Andersen skriver i en redegørelse for planerne for den kommende ordbog over ømålene. Med noget var det allerede for sent:

At Fordringerne [til ordbogen, AG] nemlig ikke vil blive honoreret fuldt ud er rimeligt, allerede af den Grund at det Kulturtrin, som det 19. Aarhundredes Dialekter er sprogligt Udtryk for, ikke mere lader sig oplyse i alle Enkeltheder ad den mundtlige Traditions Vej, og det betyder, at hvad vi ikke faar med os nu, det vil stedse forblive uoplyst. Det er denne Kendsgerning, der bliver bestemmende for Dialektforskningens Krav til Indsamlingsarbejdet, og det er med Sorg og Bekymring, at Uff [dvs. Udvalg for Folkemaal, AG] ser, i hvor ringe Grad dets Kræfter slaar til, hvor lidt det magter at indsamle og oplyse, og hvor meget der derfor uafvendeligt forsvinder fra Dag til Dag. (Andersen 1939:39)

Ordbogen karakteriseres i sin fulde titel som en "sproglig-saglig" ordbog (jf. litteraturlisten). Hermed har redaktørerne villet pointere at ordbogen lægger stor vægt på også at skildre den materielle kultur og til dels også den åndelige, som ordene er indlejret i. *Saglig* har nemlig her den lidt ualmindelige betydning 'som vedrører encyklopædiske oplysninger'. Valget af netop ordet *saglig* afspejler at ordbogen har modtaget en afgørende inspiration fra "Wörter und Sachen"-retningen der blomstrede i 1920'erne (jf. Andersen 1939:24, Pedersen 1994:249).

Interessen for det saglige har præget både indsamlingsmetoder, tilrettelægning af redigeringen og ordbogens endelige udformning.

For at kunne indsamle materiale inden for et emne må man være godt inde i det, og redaktørerne delte derfor emnerne indbyrdes, således at én fx havde "pløjning", "tærskning" og "fiskeri", og en anden "høst" og "gården og dens indretning". De pågældende redaktører læste faglitteratur om emnet, interviewede kyndige dialekttalende og udarbejdede spørgelister inden for deres emne. Et kort uddrag af kornspørgelisten (stencileret) giver et godt indtryk af hvor omfattende opgaven var:

Mejning

1) Gloser for "meje", "Mejning", Hug, Skaar, Udtryk og Talemaader om Skaarets Bredde, Skaarkam, Stub (lang Stub v. Lejesæd).

2) Gloser for Høstkarl, Høstfolk, "være paa Høstarbejde". Udtryk for god eller daarlig Høstkarl.

På disse få linjer stilles mange, forskelligartede spørgsmål, men ikke desto mindre vedrører uddraget kun én arbejdsproces blandt mange inden for emnet kornhøst. Og kornhøsten er jo kun et blandt mange emner. Endelig skulle de samme spørgsmål stilles mange steder i ømålsområdet for at sikre den dialektgeografiske repræsentati-

vitet, samtidig med at der også skulle indsamles oplysninger om bøjning og udtale osv.

I midten af 1940'erne planlagde man endvidere at de enkelte redaktører skulle lave en sagredaktion af deres emne, dvs. redigere de særlige saglige betydninger og udarbejde et system af synonymhenvisninger med et hovedsynonym hvorunder de encyklopædiske oplysninger bringes, og hvorfra der henvises til de mere kortfattet redigerede undersynonymer (der igen har henvisning tilbage til hovedsynonymet). Og en hel del af emnerne blev faktisk forredigeret på denne måde, men desværre ikke alle, inden man – bl.a. på grund af presset fra bevilgende myndigheder – påbegyndte en alfabetisk betydningsredaktion.

I ordbogen afspejler den saglige interesse sig både i definitioner og citater, men kommer særligt til udtryk i de såkaldte leksikonafsnit, dvs. sammenhængende skilddringer af arbejdsprocesser, redskaber eller skikke. Afsnittene ligner artikler i et leksikon, men adskiller sig fra almindelige leksikonartikler ved at der gennemgående henvises til den folkelige terminologi. De er af meget varierende længde, men store emner som fx kornhøst kan fylde 4-5 spalter (jf. Pedersen 1994:250).

Hovedindsamlingsperioden var, som det vil være fremgået, 1930'erne og 40'erne, men man fortsatte med at supplere materialet sideløbende med sagredaktionen og den senere alfabetiske forredaktion. I 1975 begyndte den egentlige redigeringsfase, i 1992 udkom første bind, og det hidtil sidste bind, bind 7 af 16 planlagte, kom i 2004.

Det var først i begyndelsen af 1970'erne at artikelstrukturen blev endeligt fastlagt, så selvom projektet er næsten hundrede år gammelt, har nogle af de nuværende redaktører altså haft stor indflydelse på ordbogens format. Og vi har stadig mulighed for at gøre vores indflydelse gældende. Det er nemlig sådan at Ømålsordbogen i høj grad bygger på uskrevne regler, og det har jo en tendens til at medføre inkonsekvenser. Da nu ordbogen i forvejen er noget ujævnt redigeret, justerer vi lidt undervejs når vi bliver opmærksomme på noget som vi synes er uheldigt, bl.a. er vi i de senere år begyndt at lægge større vægt på det ordforråd der henviser til den senere del af ordbogens periode.

4. Beskrivelsen af det “nyere” ordforråd

4.1. Definitionerne

Det er uvist hvornår præcist det blev bestemt at ordbogen skulle gå til hen omkring 2. verdenskrig, men sådan har det i hvert fald været fra omkring 1970 (jf. et foreløbigt manuskript til en indledning, Bjerrum m.fl. ca. 1975). Om ord der betegner tekniske nyskabelser fra begyndelsen af det 20. århundrede, hedder det imidlertid i den publicerede indledning til ordbogen: “Såant mere eller mindre perifert ordstof vil ofte blive behandlet summarisk eller blot blive medtaget af hensyn til en dialektal

udtaleform” (Ømålsordbogen, Tillægsbind:4). Sådan en summarisk behandling finder vi fx under *bil* og *cigaret*.

Jysk Ordbog har valgt at udelade definitionen ved fællesdanske ord eller betydninger, og i stedet bare skrive “= rigsm.” (dvs. = rigsmålet). Det gør vi ikke, dels fordi vi ønsker at Ømålsordbogen i princippet skal være en fuldstændig beskrivelse af sproget, dels fordi det undertiden kan være usikkert hvad der er rigsmålets betydning. Men undertiden havde “=rigsm.” næsten været at foretrække, fx er *bil* er forklaret med det næsten forældede ord ‘automobil’ (sådan forklarer Jysk Ordbog dog også *bil*). Eller endnu værre: Slår man op under *cigaret*, finder man ækvivalenten ‘tobakscigaret’, et knap nok eksisterende ord.

Netop disse løsninger er vi jo ikke så stolte af, men det principielle der ligger bag, fastholder vi. Det er ikke vores opgave at forklare hvad fx en bil er; undertiden kan vi nøjes med en antydende definition. Men hvis man sammenligner redaktionspraksis i de tidligste bind med de afsnit der er redigeret i de senere år, kan man konstatere en tendens til at redigere “nyere ord” mere fyldigt, især ord der vedrører landbokulturen.

Som eksempel på et ord vi i dag ville have redigeret mere fyldigt, kan nævnes *andel* med sammensætninger:

andel s m, dog > c S, c Æ – i sinster ofte [an'elz] vF(spor opt, y) – -1) den del af noget som tilhører ell tilfalder én O(spor opt, y): [su 'mæns 'ændæjls 'ha's 'du i me'r'i:j's (mejeriet)] vF(Br); samme Dog var ieg paa Baagde med Fattiges Andeel M(Faro RStenr.Dagb. 6/1 1812); hertil andelsforetagende, -haver, -mejeri, -tærskeselskab. -2) medvirken, delagtighed vF(Br, Øst): jeg har ingen andel i, at han kom sådan ofsted vF(Øst).

Det at *andel* får en særlig betydning i kraft af andelsbevægelsen, fremgår ikke af forklaringen; det er kun antydnet ved citatet: *hvor mange andele har du i mejeriet?*. Sammensætningen *andels haver* kunne også have fortjent en artikel, muligvis også *andelsmejeri* og *-slagteri*, selvom de sidstnævnte ord næppe har været almindelige i det daglige; normalt sagde man bare mejeriet eller slagteriet. Der er dog en tillægsforklaring på at *andel* er redigeret så knapt: Det materiale redaktøren havde til sin rådighed dengang, var ikke så godt som det hun ville have haft nu. Det hænger sammen med at vi i de sidste 10-15 år har fået opbygget et korpus af båndoptagelser udskrevet i rigsmålsortografi, der er blevet et vigtigt supplement til optegnelserne på papir.

Lydoptagelserne er indsamlet i perioden 1934-1994, men de fleste interview er foretaget efter 1970'erne. Alle meddelelserne er imidlertid født inden for ordbogsperioden – de fleste er født 1870-1905 – og materialet bruges derfor næsten på lige fod med det ældre materiale, dvs. vi medtager stof som vi mener kunne have været sagt

før 2. verdenskrig. Og det har ordet *andel* jo givetvis, så belæggene på *andel* fra båndoptagelserne kan supplere materialet.

Høstativ betegner et redskab der er kommet i brug efter 1900, og er samtidig eksempel på et ord der er redigeret inden for de seneste år. *Høstativ* er forsynet med encyklopædiske oplysninger, og der er udarbejdet synonymhenvisningssystem, hvor *høstativ* er valgt som hovedsynonym:

høstativ s – indretning (indført i 1920'erne) til at tørre hø på (bestående af tre lægter der er sammenføjet foroven og forbundet med tværbjælker på den nederste tredjedel af lægterne) Ø(spor opt); jf *hæsje, hørytter, rytter, stakrytter, stativ*.

Høstativ er ikke med i den oprindelige sagredaktion af emnet høhøst, selvom det er et af de emner der er gennemarbejdet grundigt. Materialet stammer nemlig, ligesom til *hakke roer*, næsten udelukkende fra en sen spørgeliste, denne gang fra 1984.

Høstativ er forsynet med udbredelsesangivelsen Ø(spor opt), dvs. "sporadisk optegnet i hele ømålsområdet (og muligvis almindeligt)" (jf. Ømålsordbogen, Til-lægsbind:22), men det har ikke noget at gøre med at ordet tilhører det 20. århundredes landbrug. Det er en formel man tit møder i ordbogen. "spor opt" siger noget om vilkårene for indsamling og dokumentation af talesprog. Til trods for det store indsamlingsarbejde der ligger bag, er vi ofte i den situation at vi ikke tør udtale os sikkert om udbredelsen.

4.2. Kronologiske markeringer

Angivelsen af udbredelse er naturligvis obligatorisk i en ordbog der omfatter mange dialekter, men undertiden er der også kronologiske markeringer. De kronologiske markeringer afspejler også den prioritering af stoffet før andelsbondekulturen der oprindelig prægede projektet.

I udgangspunktet er Ømålsordbogen tænkt som en synkron ordbog, skriver Poul Andersen i redegørelsen for ordbogsplanerne (Andersen 1939). Der kan blive tale om at nogle ord markeres tidsmæssigt. For det første ord der ikke kendes længere i slutningen af 1800-tallet, for det andet yngre stof: "Der kan paa denne Maade paa nogle Punkter blive antydning af en Kronologi, men i det store og hele gaar Ordbogsplanen ikke ud over Fordringen: det Synchroniske Tværnsnit af Sprog og Kultur" (Andersen 1939:20).

Poul Andersens udsagn har i det store hele stadig gyldighed. Det er kun en lille del af de oplysninger ordbogen bringer, der er forsynet med en form for kronologisk markering. Og med rette: Størsteparten af ordforrådet er givetvis blevet brugt i hele perioden.

Men behovet for at markere noget som værende nyt i perioden har været stigende i takt med at det nyere ordstof har fået en noget mere central placering. Desværre er

vores markeringer ikke fulgt med tiden, om jeg så må sige. Den almindeligste er nemlig “nyere”, jf. fx:

flæskesteg s – større, helstegt stykke svinekød (en nyere ret, i ældre tid var det ikke alm at stege større stykker kød) Ø(nu alm, LglO); jf *grise-*, *svinesteg*.

Og hvad betyder så nyere? Ja, det er ofte brugt om begreber og ord, der er indkommet i andelstiden, altså centralt i ordbogens kerneperiode (1850-1920), og som mange brugere allerede i dag vil opleve som noget der tilhører “de goe gamle dage”. I de senere år har vi forsøgt når det var muligt, at undgå “nyere” (eller “ældre”) og i stedet for anføre omtrentlige tidsangivelser, sådan som det er gjort ved *hårbørste* og *jomfru*:

hårbørste s – børste til at børste håret med (først alm br i slutn af 1800t) Ø(spor opt).

jomfru (også **jomfrue**) s f, > c S, c Æ .. -1) (indtil slutn af 1800t) om ugift kvinde af højere stand, fx om præstens, lærerens ell skovriders datter .. S, M, L, F(spor opt) ..

Tidsangivelserne forekommer dog især i leksikonafsnittene, fx under ordet *juleleg*.

juleleg s – 1) *ungdomsgilde* (med dans), dels (L) om gilde i julen (ofte 2. ell 3. juledag, dels (F) om gilde i perioden fra jul til kyndelmisse ell fastelavn .. ; jf *julebal*, *-dans*, *-gilde*, *-lag*, *-musik*, *-stue*, *lege jul*; de unges gilder i julen (og tiden efter) var opr sammenkomster uden musik, hvor underholdningen var leg (jf SprKult og jf *julebisp*, *-buk*), men i begyndelsen af 1800t afløstes legene helt eller delvis af dans .., se videre u *ungdomsgilde*, *gilde* I.1; julegilder af denne type gik af brug i slutn af 1800t, men afløstes til dels af foreningsfester i forsamlingshus olgn; jf *julebal*, *-gilde*, *-træ*.

Juleleg er hovedsynonym i en synonymkreds med betydningen ‘sammenkomst for unge i juletiden’ (der igen indgår i synonymkredsen *ungdomsgilde*). Leksikonafsnittet gælder sagen som sådan, og ikke specielt ordet *juleleg*, og også materialet under de øvrige opslagsord er udnyttet til sagredaktionen. Leksikonafsnittet har, som det ses, givet mulighed for at beskrive faserne i udviklingen fra de gamle julelege i begyndelsen af 1800-tallet, over sammenkomsterne med dans til andelstidens fester, der ikke kan hedde *juleleg*, men *julebal*, *julegilde* og *juletræ*, som det fremgår af henvisningerne i afsnittets slutning.

At der i leksikonafsnittene også er omtale af nyere skikke, redskaber osv. er også noget der er blevet mere almindeligt i de senere år end før. Høstativet er fx tilsvarende nævnt i afsnittet om høhøst (under *hø*) og selvbinderen i afsnittet om kornhøst (under *høst*). Derimod er der fx ikke noget om den omfattende kagebagning der blev almindelig ved komfurets indførelse i afsnittet om bagning (under verbet *bage*), eller noget om de biavlsmetoder der blev indført i slutningen af det 19. århundrede i artiklen *bi*. Der er også et enkelt eksempel på et leksikonafsnit der stort

set kun beskriver nyere foreteelser, nemlig afsnittet under *kaffe*, hvor der gives en oversigt over de redskaber og de metoder for kaffebrygning der har været brugt siden kaffe blev almindeligt på landet efter 1850.

5. Lemmaselektion

Det er imidlertid ikke kun behandlingen af det nyere ordstof der har ændret sig, men også holdningen til hvilke ord der skal medtages.

Det har fra begyndelsen været meningen at ordbogen skulle omfatte hele ordforrådet og ikke særdialektale ord. Men undervejs har holdningen ændret sig til hvad det omfatter. Man kan sige at sprogsynet er blevet mindre puristisk. I Poul Andersens artikel kommer han ind på afgrænsningen af det dialektale ordforråd over for "Skriftsproget og Rigstalesproget":

Dette Skel mellem hvad der tilhører Dialekten og hvad der ikke tilhører den, er det af mange grunde vanskeligt at drage. Hos alle yngre Øboer er Kendskabet til det i det hele nærstaaende Rigsmaal saa intimt, at Skellet mellem Dialekt og Rigsmaal er udvisket stærkt, og blandt vore Gamle er der forstaaeligt nok kun en mindre Elite, hos hvem man kan vente Resultater paa direkte Spørgsmaal om et Ords eller Udtryks Ægthed og Hjemlighed (Andersen 1939:21).

Han skriver videre at det sikreste er "den direkte Lytten til gammeldags Dialekttalende", men at metoden er alt for tidskrævende og dermed kostbar, og desuden, siger han, er der langt imellem disse.

Det vil altså sige at det ikke er nok at et ord indgår i en dialekttalendes aktive ordforråd, det skal altså også være en gammeldags én. Det mener vi er for snævert et kriterium for medtagelse. Det ændrer dog ikke ved at vi stadig har problemer med afgrænsningen over for rigsmålet.

Som eksempel på hvordan et sådant afgrænsningsproblem er løst, kan nævnes verber med præfikset *er-* (se tabel 1).

De verber der er anført i tabel 1, er de verber der er udskrevet til Ømålsordbogens seddelsamling, og altså dem som redaktøren har skullet tage stilling til.

Som det ses, er omtrent halvdelen af verberne medtaget i ordbogen, dog, bortset fra *ernære*, alle med markeringen "fra rm", der enten betyder at ordet skønnes at være indkommet i dialekterne på et forholdsvis sent tidspunkt, eller at ordet formentlig ikke står centralt i sprogbbruken.

De ord der er udeladt, er alle kun repræsenteret med ét eller to belæg, der kun omfatter en lydform. De stammer fra ordsamlinger etableret af lokale dialektinteressererede, bl.a. vestfynboen Mikkell Kristiansens samling. Det er en samling man som ny redaktør meget hurtigt bliver kendt med, for det er en meget ordrig samling, men også en samling hvis kvalitet kan diskuteres. Som Poul Andersen skriver i sin nekrolog over Mikkell Kristiansen: "man undres tit over at M.K. tager ret meget

moderne Stof med; man finder Vendinger som man fristes til at kalde litterært Gods”, men, fortsætter han: “det er sikkert en urigtig bedømmelse”. Stoffet er ægte i *hans* dialekt: “.. hans vestfynske Mål er et intellektuelt præget, ejendomsstolt, vist også sprogligt reflekteret Bonde-Milieu’s Sprog, og på den baggrund må Samlingerne vurderes” (Andersen 1937:61). Formuleringerne er dog næppe ganske upåvirkede af at de optræder i en nekrolog, og ord der kun optræder hos Mikkil Kristiansen (og tilsvarende ordsamlinger) udelades normalt af ordbogen.

Medtaget i Ømålsordbogen	Udeladt
erfare Ø(spor opt, fra rm)	
	erholde
	erhverve
erindre Ø(spor opt, fra rm)	
	erkende
	erklære
	erkyndige
ernære Ø(spor opt)	
erstatte Ø(alm, fra rm)	

Tabel 1.

De verber med præfikset *er-* der er medtaget, er i modsætning til de udeladte alle belagt med autentiske citater eller i hvert fald citater der virker autentiske, fx under *ernære*: *han kan jo itte ernære en familie; de kan dårligt ernære sig ved stedet*. Citaterne er optegnet i lydskrift som så mange andre belæg i Ømålsordbogens samlinger, og lydskriften slører den omstændighed at der i mange tilfælde er tale om en slags redaktionelle eksempler, nemlig eksempler som en meddeler har lavet for at eksemplificere ordets brug enten spontant eller på opfordring af optegneren. Det er ikke i sig selv diskvalificerende for et citat, for mange var gode til det. Citaterne er ofte genereret med udgangspunkt i meddelerens egen socio-kulturelle kontekst, og kan betragtes som eksempler på en typisk replik; andre forsøg virker konstruerede (jf. Hovmark 2004:8f). At et ord er belagt med citater, garanterer altså ikke i sig selv at ordet faktisk bruges. Citaterne må vurderes et for et.

Med hensyn til de citater der stammer fra vores korpus af båndudskrifter, er problemstillingen en anden: Citaterne her er jo rent faktisk blevet sagt af dialekttalende. Men man må tage i betragtning at interviewene på båndoptagelserne repræsenterer en særlig form for samtale. Ganske vist påvirker optagelsessituationen især

fraseologi og fremstilling (se videre Hovmark 2004:12ff), men formentlig kun i ringe grad ordforrådet. Der er dog eksempler på ordvalg fremkaldt af optagelsessituationen, fx er *indretning* klart overrepræsenteret i båndoptagelserne fordi det er et praktisk ord at gribe til når man skal beskrive et redskab eller lignende, jf. fx:

(hvordan så en plejl ud?) *se der var sådan en rund indretning vi kaldte en håndvol*
(Sydfyn, Hesselager Sogn).

Desuden må man være opmærksom på at mange af optagelserne er fra 1970'erne eller senere, og der indgår derfor også ord som de dialekttalende har taget i brug efter 2. verdenskrig. Ord som *fjernsyn* og *mejetærsker* og andre betegnelser på tekniske foreteelser er selvfølgelig helt uproblematisk at have med at gøre. Vanskeligere er det med fraseologiske udtryk, fx var *gå ind for noget* 'være gunstig stemt over for noget' i første omgang blevet redigeret under *ind*, men heldigvis blev vi i tide opmærksom på at det er tvivlsomt om udtrykket har været brugt dialektalt inden for perioden, eftersom det i 1920 i Ordbog over det danske Sprog er markeret som nyt og sjældent og antagelig lånt fra engelsk. Men også betegnelser på genstande kan være vanskelige at tage stilling til.

Det kan ikke udelukkes at vi undertiden tager for meget med. Samtidig er der nok tilfælde hvor vi tager for lidt med. Fx er ordet *kalender* udeladt. Den ældre dialektale betegnelse er givetvis *almanak*, der da også er medtaget i ordbogen. Efter al sandsynlighed har ordet *kalender* været brugt også på landet i begyndelsen af 1900-tallet. Materialet består imidlertid kun af nogle få lydsedler der som sagt ikke godtgør at ordet virkelig er blevet brugt. Og vi kan trods alt ikke redigere ud fra hvad vi tror vi ved. Der var så den mulighed at forhøre sig hos ældre landboere, men udbyttet ville måske ikke stå mål med arbejdet. Alle ville selvfølgelig kende ordet, men det ville i mange tilfælde være usikkert fra hvilket tidspunkt meddelelsen kendte det.

6. Afslutning

Principielt mener vi at Ømålsordbogen skal beskrive hele de dialekttalendes ordforråd inden for perioden. Lige så lidt som man kan undvære *okay* i en ordbog over moderne dansk, kan man undvære *bil* og *høstativ* i en stor dialektordbog. Men som jeg har gjort rede for, er det ikke altid muligt at leve op til de ideelle fordringer fordi materialet undertiden er utilstrækkeligt. Og når det kommer til stykket, er det nok heller ikke ord som *kalender* vi vil lægge mest energi i at efterhøre. I praksis vil ordbogen stadig være præget af at nogle ord i dialekterne anses for at være "finere" og "mere dialekt" end andre.

Litteratur

Ordbøger:

Espersen, I.C.S. 1908: *Bornholmsk Ordbog*. Med Indledning og Tillæg. Fotografisk optryk. København: Rosenkilde og Bagger 1975.

Feilberg, H.F. 1886-1914: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* 1-4. København: Thieles Bogtrykkeri.

Jysk Ordbog. <http://www.jyskordbog.dk>.

Ordbog over det danske Sprog. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal 1919-1956.

Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer. København: Institut for Dansk Dialektforskning og C.A. Reitzels Forlag 1992-.

Ømålsordbogen. Tillægsbind. København: Institut for Dansk Dialektforskning og C.A. Reitzels Forlag 1992.

Anden litteratur:

Andersen, Poul 1937: M. Kristiansen. 21. maj 1849 – 6. januar 1937. I: *Danske Folkemaal* 10, 65-67.

Andersen, Poul 1939: Udvalg for Folkemaals Virksomhed 1933-38 (med Udkast til Plan for den kommende Ordbog over de danske Ømaal). I: *Danske Folkemaal* 12, 17-64.

Bjerrum, Marie m.fl. ca. 1975: Indledning til *Ømålsordbogen*. Utrykt, Afdeling for Dialektforskning's manuskriptsamling nr. 318.

Hovmark, Henrik 2004: Jagten på det autentiske citat. I: *Danske Talesprog* 5, 3-22.

Pedersen, Karen Margrethe 1994: Ordbog og encyklopædi. I: Anna Garde og Pia Jarvad (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.-14. maj 1993. Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr. 2. Oslo, 248-256.